

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XXVI

новембар—децембар

Број 6

ЗАКОН О ОБЛИГАЦИОНИМ ОДНОСИМА И ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ СА ИНОСТРАНСТВОМ

I

Економски односи са иностранством и њихово непрекидно јачање и проширивање свакако да представљају императив нашег привредног, па и укупног развоја. С друге стране, имајући у виду да се они остварују у првом реду делатношћу наших организација удруженог рада у области привреде (привредних организација), несумњиво је да се при томе заснивају одређени пословни (у првом реду уговорни) односи између ових организација и њихових иностраних партнера. На облик и садржину ових пословних односа снажно утичу односи који су се формирали између привредних организација унутар наше земље (у унутрашњем промету), али исто тако и односи (економски и друти) какви у датом тренутку постоје на тзв. светском тржишту.

Пословни односи на унутрашњем тржишту заснивају се, мењају, допуњавају и престају у условима самоуправног социјалистичког друштва, при постојању тржишних односа у социјалистичкој робној производњи. Разумљиво је да наша правила облигационог права, намењена првенствено регулисању промета робе и привредних (трговинских) услуга, морају садржати инструменте прилагођене нашим друштвено-економским односима. Због тога је дошло до ситуације да у овој области уговори више не представљају (или бар не увек) једини инструмент за регулисање односа на том тржишту. Морамо имати у виду веома значајну улогу коју у усклађивању односа на тржишту имају данас акти планирања, самоуправни споразуми, па и нова правила социјалистичког морала (односно добри пословни обичаји) која се непрекидно стварају. Због тога је очигледно да уговори на домаћем тржишту морају да трпе одре-

бене промене и да се често појављују као нека врста инструмента за спровођење друштвених планова и самоуправних споразума, иако у основи имају посебну правну судбину и ток.

У спољнотрговинском промету, у економским односима са иностранством, постоје одребене разлике условљене природом и развијеношћу тих односа, као и међународним односима уопште. За наше привредне организације уговор представља и даље основни инструмент за регулисање односа са иностраним партнерима, без обзира на то што је садржина тих уговора често омеђена постојећим међудржавним споразумима, међународним пословним обичајима и сл. Осим тога, логично је да се на ове уговоре врло често морају применити правила Међународног привредног права, односно Међународног приватног права.

Са гледишта односа између домаћих привредних организација доношење Закона о облигационим односима има веома велики значај. Морамо имати у виду да је у нашој земљи, у послератној ситуацији, постојао прилично сложен проблем у погледу извора права који треба да се примењује на све развијеније односе у привреди. У односу на предратно право настале су врло значајне разлике како по питању субјеката ових правних односа, тако исто и у погледу садржине и особина правних послова у области промета робе и услуга, па предратни прописи нису могли да задовоље наше нове потребе у области привреде. С друге стране велику сметњу је представљала и чињеница да је један део предратних прописа био под јаким утицајем француског права, док је у другим деловима наше земље био доминантан утицај немачког грађанског и трговинског права, тако да јединствено грађанско и трговинско право није ни постојало.

Најзначајнији корак на пољу регулисања облигационих односа у области привреде несумњиво је представљало доношење Општих узанса за промет робом почетком 1954. године. Циљ доношења ових узанса био је да се попуни огромна празнина настала недостатком нових прописа, а да се истовремено уопште дотадашња искуства у пословним односима привредних организација. Познато је да сам појам узанса претпоставља да се ради о већ постојећим привредним (трговинским) обичајима који је прикупило, систематизовало и објавило овлашћено привредно тело. Међутим, наше Опште узансе за промет робом у суштини добрим делом представљају скуп правила облигационог права. Створен је и изванредан аутоматизам у њиховој примени. Додуше, задржано је основно правило по којем се оне примењују само ако су странке пристале (изричито или прећутно) на њихову примену. Али, ако је за решавање неког конкретног спора прописана или уговорена надлежност државне арбитраже (а касније привредног суда), аутоматски се претпостављало да су странке пристале на примену тих узанса. У пракси су странке врло ретко искључивале примену Општих узанса, тако да су се оне скоро редовно примењивале и у суштини имале снагу закона. Овакав став је у пракси примењивала и Спољнотрговинска арбитража при Привредној комори Југославије када је у неком спору требало применити југословенско материјално право. То је допринело да се и код иностраних партнера наших

привредних организација учврсти схватање да Опште узансе за промет робом представљају заправо наше облигационо право.

Један од недостатака ових узанса био је тај што су оне у првом реду могле да буду примењене код купопродајних уговора, а само делимично код других уговора у привреди, чиме је поље њихове примене ипак било доста ограничено. С друге стране, оне су долазиле до примене само у односима између привредних организација (односно других друштвених правних лица), али се нису примењивале у споровима за које је био надлежан суд опште надлежности („грађански” суд). На овај начин је створен извесан двојни правни режим за исте врсте правних односа, зависно од субјеката тих односа, па се често и пракса привредних судова развијала путем који је био различит од праксе судова опште надлежности. Створена је ситуација да су се иста питања на један начин решавала кад је реч о уговорима у привреди, а на други начин кад се радило о истом уговору између грађанских физичких или правних лица, што је стварало извесну правну несигурност.

Наши економски односи са иностранством су током времена добијали све већи замах. Наши привредни субјекти су долазили у све чешће и разноврсније пословне односе са иностраним партнерима не само на већ „уходаним” тржиштима (западном и источном), него и у земљама у развоју. Непостојање једног целовитог закона о облигационим односима у Југославији вероватно је представљало један од разлога што је веома ретко у овим пословним односима уговарана примена југословенског материјалног права, чак и у случајевима кад је била уговорена надлежност наше Спољнотрговинске арбитраже. Највероватније је да страни партнери наших организација нису били сигурни која ће правила у случају спора применити арбитража (односно привредни суд) у оваквом случају, па су хтели да се обезбеде применом неког другог права које добро познају (често швајцарског).

Приликом припреме и доношења Закона о облигационим односима јасно је дошло до изражаја настојање да се, у принципу, створе јединствена правила облигационог права која би се примењивала без обзира на својство уговорних странака. Ипак, законодавац је био у извесној мери „принуђен” да у низу случајева предвиди и неке одредбе које се примењују само на „уговор у привреди” или друге облигационе односе између привредних организација, а не и на односе између појединаца. Настојање да се облигациони односи у највећој могућој мери јединствено регулишу темељи се на чињеници да се савремено југословенско друштво све више трансформише и развија у правцу јединственог самоуправног друштва.

Од ступања на снагу Закона о облигационим односима неће се више примењивати Опште узансе за промет робом у питањима која су тим законом регулисана. У ницу случајева нови закон је предвидео друкчија правила, с обзиром на многобројне и дубоке промене у нашем друштвено-економском систему. Међутим, у Општим узансима има и доста одредаба које су заиста узансног карактера, па је разумљиво да такве одредбе неће изгубити своју важност. Такав је нпр. случај са одред-

бама које у суштини представљају тумачење значења појединих израза који се иначе употребљавају у пословном промету, одредбама о тзв. транспортним клаузулама и сл. Другим речима, престају да важе одредбе узанса о питањима која су регулисана новим законом, а остају на снази све друге одредбе. У вези са овим питањима треба подвући да више неће да важи ни претпоставка да су уговорне стране пристале на примену узанси, ако их нису уговором изричито искључиле. Сада важи обрнуто правило: ако једна од странака жели да обезбеди примену Општих (или посебних) узанса, потребно је да то уговором буде изричито предвиђено. Ово правило важи и за унутрашњи и за спољнотрговински промет.

Једно од веома значајних питања је несумњиво у којим случајевима и у којој мери ће се одредбе Закона о облигационим односима примењивати на пословне односе у спољнотрговинском промету, односно у економским односима са иностранством. Разумљиво је да у овим случајевима може да дође (односно по правилу долази) до сукоба закона, тако да одлучујућу улогу имају правила Међународног приватног права. Несумњиво је да ће наш закон првенствено бити примењен у случају када странке изричито уговоре његову примену, користећи се начелом аутономије воље. Познато је да се ово начело у суштини огледа у следећем: а) уговорне странке у највећем броју случајева имају право да самостално одлучују са ким ће ступити у правне односе, тј. са којим партнером ће закључити одређени уговор; б) странке самостално одлучују коју ће врсту уговора у промету робе и услуга закључити; в) својим споразумом странке регулишу садржину таквог уговора (у границама закона, схватања морала, односно добрих пословних обичаја); г) уговором се може предвидети који ће национални закон, у случају спора, бити примењен на међусобне односе уговорних странака; и д) странке могу уговором (односно посебним споразумом) одредити и надлежност одређеног суда односно арбитраже. Самим тим, ако домаћа привредна организација сматра да је за њене уговорне односе са иностраним партнером повољнија примена нашег закона, потребно је да настоји да у уговор унесе изричиту одредбу о примени нашег закона. Чињеница је да се у спољнотрговинској пракси наших привредних организација овакве клаузуле ретко сусрећу. Поред већ наведеног непознавања нашег материјалног права од стране иностраних фирми, мислим да је један од разлога за овакву ситуацију и чињеница да спољнотрговинске уговоре у име и за рачун наших привредних организација често закључују лица која недовољно познају наше правне норме јер стручњаци — познаваоци права у добром делу организација приликом закључивања уговора играју другоразредну улогу (него тек приликом избијања спора у вези са испуњењем уговора). Због тога пуномоћници наших организација удруженог рада често сувише лако пристају на примену неког страног закона, чију садржину не познају, па су често и одредбе о примени страног закона непотпуне, непрецизне и стварају сумњу на који су закон уговорне странке заиста мислиле. Сматрам да је потребно да наша странка покаже

више иницијативе и упорности (али и знатно више знања) приликом уговарања надлежног закона.

Ако не постоји изричита уговорна одредба о надлежном закону, јасно је да ће до примене нашег закона о облигационим односима доћи само у случајевима и под условима предвиђеним постојећим нормама Међународног приватног права (као закон места закључење уговора, закон места испуњења уговора, закон надлежног суда односно арбитраже и сл.). Можемо слободно рећи да ће у оваквим случајевима примена нашег закона бити само изузетна.

До извесног објективног ограничења примене Закона о облигационим односима на пословне односе наших привредних организација са иностраним партнером доћи ће и због постојања великог броја међу-државних споразума које је наша земља закључила и ратификовала, а којима је регулисан извесан број послова у промету робе и услуга са иностранством. Познато је да постоји читав низ вишестраних (мултилатералних) конвенција чији смо и ми потписници, а посебно у области купопродајних уговора, већег броја уговора о превозу, ПТТ услуга, појединих хартија од вредности (нпр. менице и чека) и сл. Логично је да ће се ове конвенције у првом реду применити код уговора између партнера — држављана земаља које су потписале и ратификовале такву конвенцију. Не треба сметнути да је, приликом доношења низа наших закона, па и Закона о облигационим односима, вођено рачуна о решењима садржаним у тим конвенцијама, али се ипак морало водити рачуна првенствено о нашим домаћим потребама и околностима, тако да често у унутрашњем промету важе сасвим другачија правила. С друге стране, наша земља је закључила и низ двостраних (билатералних споразума) са појединим државама, којима су исто тако предвиђена извесна правила за одређене врсте спољнотрговинских уговора. Подсетимо само да су такви споразуми закључени са Пољском (JUGOPOL), Немачком Демократском Републиком (OUI), Совјетским Савезом и сл., а првенствено се односе на испоруку робе између организација које припадају овим земљама, али и на неке друге уговоре у области промета робе и услуга (нпр. на извођење инвестиционих радова, железнички и речни превоз робе, путника и пртљага итд.). Разумљиво је да ће и у овом случају на такве спољнотрговинске уговоре бити првенствено примењивана правила садржана у наведеним двостраним споразумима.

Примена Закона о облигационим односима биће у појединим случајевима ограничена и због постојања посебних закона којима је регулисан спољнотрговински промет наших привредних организација, као што је Закон о промету робе и услуга са иностранством, Закон о обављању привредне делатности у иностранству, Закон о девизном пословању и кредитним односима са иностранством и сл. Наведени прописи у појединим случајевима садрже другачија решења когентног карактера, различита од решења садржаних у Закону о облигационим односима.

Најзад, треба имати у виду да и у области унутрашњег промета робе и услуга постоји читав низ посебних закона са другачијим решењима. Поменимо само Закон о основама пословања организација удру-

женог рада у области промета робе и о систему мера којима се спречава нарушавање јединства југословенског тржишта у тој области, законе којима су регулисани уговори о превозу у појединим гранама саобраћаја, Закон о поморској и унутрашњој пловидби, Закон о основама система осигурања имовине и лица, Закон о основама кредитног и банкарског система, законе о меници и чеку и сл. Ако на неки уговор у спољнотрговинском промету (уговор са елементом иностраности) треба на буде примењено југословенско материјално право, очигледно је да неће бити примењена општа правила из Закона о облигационим односима, него правила садржана у постојећим посебним законима.

Једна од основних тенденција садржаних у Закону о облигационим односима јесте и настојање да се изврши социјалистичко усмеравање облигационих односа. Несумњиво је да је ово настојање законодавца потпуно разумљиво и оправдано. Наслеђена (предратна) правила облигационог права, чак и у случајевима кад нису била у директној супротности са тековинама наше револуције и начелима нашег друштвено-економског уређења, ипак су често (у већој или мањој мери) била у извесној несагласности са правцима развоја нашег новог друштва, тако да су их судови морали примењивати уз извесне неопходне измене. С друге стране, Опште узансе за промет робом биле су донете убрзо после преласка са система административног управљања привредом на систем непосредног самоуправљања у привреди. Ове узансе су свакако одиграле врло позитивну улогу у досадашњем периоду, али је чињеница да је садашње стање наших друштвено-економских односа захтевало и стварање неких нових, као и измену неких досадашњих правила. Појединим когентним нормама законодавац је настојао да целокупно пословање наших привредних организација усмери ка томе да своје уговоре (и друге међусобне правне односе) усагласе са основним начелима нашег друштвеног уређења и схватањима морала самоуправног социјалистичког друштва. Разумљиво је да се ове норме не односе само на међусобне односе наших привредних организација, него се исто тако односе и на пословне односе наших организација са иностранством. Поменимо, пре свега, норме које се односе на карактер и циљ уговора. Санкција за прекршај ових норми састоји се у томе што се такви уговори сматрају ништавим, односно не могу да производе своје правно дејство. Првенствено су ништави они уговори чији предмет и правни основ нису допуштени, а исто тако и они уговори код којих мотив није допуштен (ако су обе уговорне стране биле несавесне). По самом закону су ништави и тзв. зеленашки уговори, односно уговори експлоататорског карактера. Даље, забрањено је уговорно одрицање од права на позивање на клаузулу „*rebus sic stantibus*” (измену или раскид уговора због измењених околности), или уговорно одрицање од права на истицање одређених приговора другој странци. Исто тако закон забрањује и употребу уговорних клаузула којима би се странке ослобађале од одговорности за штету насталу услед обичне непажње (*culpa levis*), ако таква клаузула представља резултат монополског положаја једне странке или економски неравноправног положаја уговорних странака, пошто се претпоставља да

је у таквом случају једна од странака наметнула другој страни своје услове. Од великог је практичног значаја и одредба Закона о облигационим односима која даје право суду да интервенише и у случајевима кад уговор (или поједине његове одредбе) није противан императивним законским прописима, али је ипак противан начелима нашег друштвено-економског уређења или схватањима нашег социјалистичког самоуправног морала. У оваквом случају је суд (односно арбитража) овлашћен да такав уговор (или поједине његове одредбе) прогласи ништавим. Сасвим је разумљиво да наше привредне организације морају водити рачуна о наведеним законским одредбама и приликом закључивања уговора са иностраним партнерима, јер се и на те уговоре могу применити изнете санкције у случајевима кад је за уговор надлежно наше материјално право.

Сматрам исто тако да се мора водити рачуна и о односу између закључених самоуправних споразума и облигационих уговора. Познато је какав значај наши устав и Закон о удруженом раду придају самоуправном споразумевању и друштвеном договарању, као начину заснивања самоуправних односа између организација удруженог рада. Разумљиво је да су потписници самоуправног споразума везани садржином тих споразума. С друге стране, путем уговора (међусобно или са трећим лицима), потписници самоуправних споразума заснивају и облигационе односе. Законом о облигационим односима предвиђена је обавеза уговорних странака да поступају у складу са самоуправним споразумима које су те странке закључиле, као и да своје међусобне уговорне обавезе ускладе са самоуправним споразумом. Разумљиво је да се ове одредбе у првом реду односе на уговоре које међусобно закључују наше привредне организације. Међутим, под одређеним условима, оне могу произвести правно дејство и на уговоре који се закључују у пословним односима са иностранством.

II

У вези са применом Закона о облигационим односима на спољнотрговинске послове са иностранством сматрам да треба посебно истаћи још нека општија питања, као што је питање слободе уговарања, примене начела поштења и савесности, употребе монетарних клаузула, уговарања камате, као и нека питања у вези са издавањем и коришћењем хартија од вредности.

Једно од основних начела облигационог права је свакако и тзв. начело аутономије воље, односно принцип слободе уговарања. За разлику од ранијег система административног управљања привредом, у којем је било заступљено схватање да је привредним организацијама (у њиховом пословању) забрањено све што позитивним прописима није изричито допуштено, данас се у принципу сматра да је допуштено све што императивним прописима или схватањима социјалистичког самоуправног морала није забрањено. Закон о облигационим односима такође сматра ово начело једним од основних начела облигационих односа у нашем

друштву. Међутим, и по овом питању долази до изражаја тенденција за социјалистичким усмеравањем уговорних односа. У принципу се сматра да су уговорне странке слободне да по својој вољи уређују своје међусобне односе, с тим што се у сваком случају морају поштовати уставна начела друштвеног уређења, одредбе императивних прописа, као и норме социјалистичког морала. Осим тога, приликом закључења уговора, а исто тако и приликом испуњавања преузетих уговорних обавеза, странке се морају придржавати начела поштења и савесности. Осим тога, изричито је забрањена и тзв. злоупотреба права, тј. вршење права противно циљу који је утврђен и признат законом, као и вршење права у циљу заобилажења и изигравања закона. Треба напоменути да скоро све земље данас имају посебно много императивних прописа који се односе на одређена питања у вези са спољно трговинским пословањем, па је то случај и у нашој земљи. Разумљиво је да се ови прописи морају поштовати, тако да и ово у знатној мери делује на слободу уговарања.

У већини националних законодавстава постоје изричите одредбе по којима се странке морају у својим међусобним пословним односима придржавати начела поштења и савесности (*bonne foi*, *Treu und Glaube*). Овакво схватање дошло је до изражаја и у Општим уџансама за промет робом, по којима „поштење и савесност је основно начело кога се странке морају придржавати у пословима промета робом. Странке се не могу позивати на неку од ових уџанса, ако би њена примена у датом случају произвела последице противне томе начелу“ (уџанса бр. 3). Закон о облигационим односима је у суштини предвидео исто правило, с тим што се оно сада примењује и на друге облигационе односе, а не само на уговоре у привреди. Тиме се настоји да се понашање странака у свим облигационим односима усклади са схватањима нашег морала. При томе не игра никакву улогу да ли је одређено понашање странака прописано (законом или другим прописима) или је предвиђено тзв. добрим пословним обичајима. Странке имају обавезу да поступају савесно и поштено у целом току својих међусобних пословних односа. Ово правило се односи како на тзв. предуговорну фазу (међусобне преговоре у циљу закључења уговора), тако исто и не само закључење уговора, а посебно на испуњавање преузетих уговорних обавеза, све до престанка међусобног облигационог односа. Суштина примене овог начела састоји се у обавези уговорних странака да у свему поступају лојално, да штите интересе не само своје него и супротне странке, да за цело време трајања облигационог односа међусобно сарађују, да се међусобно помажу и сл. Сасвим је разумљиво да се ово начело има примењивати и код уговора у промету робе и услуга са иностранством. То ће, несумњиво захтевати да наше уговорне странке примене знатно већу пажњу код избора иностраног партнера него што је до сада био случај, јер ће само тако моћи да буду створене претпоставке за поштено и савесно поступање обе странке. Нажалост, из праксе привредних судова и Спољнотрговинске арбитраже може се уочити да се ово начело не поштује увек (ни од стране наших привредних организација, нити од стране иностраних партнера). Због тога је у низу случајева била неопходна интервенција суда

(односно арбитраже) да би се, приликом решавања насталог спора, обезбедила примена начела поштења и савесности.

Као што је већ речено, већина правила у Закону о облигационим односима је диспозитивне природе, а само изузетно имају императивни карактер. Самим тим, јасно је да ће у великом броју случајева уговорне странке моћи и у унутрашњем промету да својим уговором предвиде и нека решења различита од законских. Међутим, пада у очи да су поједини правни институти у Закону о облигационим односима регулисани веома детаљно. Сматрам да се у највећем броју случајева ради о некој врсти „лонуде“ законодавца странкама, да користе „модел“ за поједине врсте уговора. Познато је да у пракси странке најчешће у своје уговоре уносе решења садржана у закону (нарочито после извесног периода „уходавања“ оваквих закона у пракси), па ће и одступања од законских решења у уговорима највероватније бити релативно мала. Законодавац поступа на овај начин и педагошки оправдано, јер су ове законске норме конципиране тако да што боље одражавају интерес нашег друштва у овом тренутку, па се тиме даје и инспирација самим уговорним странкама да своје међусобне односе заснивају у сопственом интересу, а да их истовремено усклађују и са интересима друштва као целине. Највећи део ових одредаба може да нађе врло корисну примену и код уговора у спољној трговини. Уносећи поједине одредбе у уговоре са иностраним партнерима, наше привредне организације могу у највећој мери обезбедити примену нашег материјалног права на њихове спољнотрговинске односе.

У нашој земљи је прихваћено начело монетарног номинализма, па извесне одредбе о томе постоје и у прописима који се односе на девизно пословање. Ово начело прихваћено је и у Закону о облигационим односима. Тако је у чл. 394. предвиђено да „кад обавеза има за предмет своту новца, дужник је дужан исплатити онај број новчаних јединица на који обавеза гласи, изузев кад закон одређује што друго“. С друге стране, овај закон је ограничио и употребу тзв. заштитних клаузула. То се посебно односи на тзв. златну и валутну клаузулу, јер по чл. 395. овог закона „ако новчана обавеза противно посебном савезном закону гласи на плаћање у злату или некој страној валути, њено испуњење може се захтевати само у домаћем новцу према курсу који је важио у тренутку настанка обавезе“. Очигледно је да је забрана уговарања златне или валутне клаузуле апсолутна у уговорима у унутрашњем промету. Међутим, сматрам да би дејство ове забране у спољнотрговинском промету било релативно, тј. да би оваква забрана требало да буде предвиђена посебним савезним законом да би могла да производи правно дејство. Ако би се апсолутна забрана уговарања ових клаузула протегла и на уговоре у спољнотрговинском промету, очигледно је да би наш динар врло ретко дошао до примене у овим пословима, што би могло да произведе веома негативне последице. Мишљења сам да наведену одредбу Закона о облигационим односима треба тако тумачити да забрана коришћења златне и валутне клаузуле важи само ако су обавезе изражене у домаћем новцу (динарима), док се та ограничења не примењују на новчане обавезе изражене у стра-

ној валути (осим у случајевима предвиђеним посебним савезним законом). Сматрам да се исто правило примењује и кад је у питању тзв. индексна клаузула, тј. кад је у уговор унета одредба „којом се износ новчане обавезе у домаћем новцу везује за промене цена добара, роба и услуга изражених индексом цена утврђеним од стране овлашћене организације“. С друге стране, Законом о облигационим односима је изричито допуштено уговарање клизне скале, тј. одредбе којом је уговорено „да ће цена зависити од цена материјала и од рада, као и других елемената који утичу на висину трошкова производње, у одређено време на одређеним тржишту“. У вези са временом плаћања новчане обавезе треба истаћи да наведени закон даје право дужнику да такву обавезу изврши пре рока, а забрањује уговорну одредбу којом се дужник одриче овог свог права, па би таква одредба била апсолутно ништава.

У вези са уговорањем камате треба истаћи да сам Закон о облигационим односима не утврђује највишу каматну стопу (осим код уговора између појединаца), него оставља да то буде регулисано посебним законом. С друге стране, ако је камата уговорена, али није одређена њена стопа ни време доспевања, она код уговора у привреди износи осам од сто годишње и доспева по истеку године, ако није нешто друго уговорено. Ако је уговором предвиђена већа каматна стопа од дозвољене, примениће се највећа дозвољена каматна стопа. Напомињем да је иста ова правила у својој досадашњој пракси примењивала и Спољнотрговинска арбитража при Привредној комори Југославије, сматрајући да су она уобичајена у пословима ове врсте. Законом је изричито забрањен и тзв. анатоцизам, тј. уговарање исплате нове камате на доспелу а неисплаћену камату. Ова забрана се не односи на кредитно пословање банака и других банкарских организација. У сваком случају обавеза даљег плаћања камате престаје да тече кад доспеле а неисплаћене камате достигну износ главнице дуга.

Најзад, мислим да сасвим кратко треба указати и на примену Закона о облигационим односима кад је реч о хартијама од вредности. Наиме, у овом закону постоји извешан број општих одредаба о хартијама од вредности. С друге стране, постоји и посебан Закон о хартијама од вредности, а одредбе о појединим хартијама садржане су и у Закону о меници, Закону о чеку, Закону о поморској и унутрашњој пловидби, Закону о уговорима о превозу у железничком саобраћају, Закону о уговорима о превозу у друмском саобраћају, Закону о облигационим и основним материјално-правним односима у ваздушној пловидби, Закону о основама система осигурања имовине и лица, Закону о основама кредитног и банкарског система и сл. С друге стране, треба имати у виду да у овој области постоји и низ међународних конвенција које је наша земља ратификовала, као што су: Женевске конвенције о меници, Женевске конвенције о чеку, Бриселска конвенција о изједначењу извесних правила у материји коносмана, Бернске конвенције о превозу на железницама, Варшавска конвенција о изједначењу извесних правила која се односе на међународни ваздушни транспорт и сл. Осим тога, у пракси се у спољној трговини већ одавно примењују и извесни општи услови и спо-

разуми, као што је нпр. Братиславски споразум о превозу терета Дунавом, Lloyd-ова полиса осигурања и сл. Из овог проистиче да ће веома ретко доћи до примене одредаба Закона о облигационим односима на хартије од вредности у промету са иностранством.

III

Циљ и обим овог рада не дозвољавају да се изврши нека потпунија анализа могућности примене Закона о облигационим односима на поједине послове наших привредних (и других) организација са иностранством. Због тога ћу се ограничити само на извесна сасвим кратка разматрања у вези са појединим уговорима које сматрам најчешћим и по учесталости и обиму најзначајнијим.

У вези са уговором о куповини и продаји Закон, што је и разумљиво, садржи веома велики број одредаба. Добрим делом је законодавац прихватио решења која су већ била садржана у Општим уџансама за промет робом, али по низу питања у њему постоје и сасвим нова решења (често под утицајем англосаксонског права, односно правила која се највише примењују у трговини са развијеним земљама). Међутим, морамо имати у виду да данас постоје и извесна међународна правила којима је ова материја регулисана, као што су: Једнообразни закон о међународној продаји телесних покретних ствари, Једнообразни закон о закључивању уговора о међународној продаји телесних покретних ствари, Општи услови за испоруку робе између спољнотрговинских организација земаља — чланица Савета за узајамну економску помоћ (Општи услови СЕВ), општи услови за испоруку робе између привредних организација Југославије и Пољске (Jugpol), Немачке Демократске републике и Југославије (OUI), Југославије и Совјетског Савеза, Општи услови за набавку инвестиционе опреме, Општи услови за набавку и монтажу инвестиционе опреме, Варшавско-Оксфордска правила о куповини CIF, Incoterms и друге угледне уговорне клаузуле и сл. Разумљиво је да сва наведена правила немају једнаку правну снагу. Међутим, чињеница је да су наше привредне организације у својим пословним односима са иностранством користиле велики део ових правила и у уговорима су се изричито на њих позивала, или је њихова примена могла да се, из низа околности, сматра прећутно уговореном. Сматрам да ће се таква пракса извесно и даље наставити, а то често представља и основни услов за закључивање уговора у појединим земљама, односно са појединим иностраним партнерима. Очигледно је да ће Закон о облигационим односима доћи до примене на ове уговоре са иностранством само по општим правилима Међународног приватног права.

Релативно бројне одредбе Закона о облигационим односима (чл. 648 — 685. Закона о облигационим односима посвећене су превозу ствари и лица. Међутим, и у овом случају Закон о облигационим односима има, по мом мишљењу, карактер општег закона. Познато је да је данас у нашој земљи ова материја регулисана низом посебних закона, као што

су: Закон о уговорима о превозу у железничком саобраћају, Закон о поморској и унутрашњој пловидби, Закон о уговорима о превозу у друмском саобраћају и Закон о облигационим и основним материјално-правним односима у ваздушној пловидби. С друге стране, питање међународних железничких превоза регулисано је у првом реду Међународном конвенцијом о превозу робе на железницама (СІМ), и Међународном конвенцијом о превозу путника и пртљага на железницама (СІV) и прилозима уз те конвенције. У области поморског превоза постоји низ међународних конвенција, од којих (баш у вези са уговором о превозу) треба посебно поменути Бриселску конвенцију о изједначењу извесних правила у материји коносмана. За међународне превозе унутрашњим воденим путевима (у међународном промету) које обављају наше транспортне организације несумњиво је од највећег значаја Братиславски споразум о општим условима превоза терета Дунавом (који садржи споразум о општим условима превоза у речном саобраћају, споразум о јединственим тарифама и споразум о реморкирању, помоћи у случају хаварије и агенцијским пословима). Код уговора о међународном превозу робе друмом највећи значај има Женевска конвенција о уговору за међународни превоз робе друмом из 1955. године, као и Конвенција о друмском саобраћају. У области превоза ваздушним путем несумњиво је да је од посебног значаја Варшавска конвенција о изједначењу извесних правила која се односе на међународни ваздушни транспорт (са изменама у Хагу 1955. и у Гватемали 1971. године), као и Општи услови за превоз путника, пртљага и робе, које је донело Међународно удружење за ваздушни саобраћај (ІАТА). Самим тим, очигледно је да ће и у овој материји до примене југословенског материјалног права (а посебно Закона о облигационим односима) доћи релативно ретко кад је реч о међународним превозима, и то само под условима предвиђеним правилима Међународног приватног права.

Код уговора о грабењу постоји знатна могућност примене одредаба Закона о облигационим односима (чл. 630 — 647) на уговоре са елементом иностраности. Међутим, треба имати у виду да у нашој земљи постоје и извесни посебни (републички односно покрајински) закони којима је прилично детаљно регулисана ова материја, а од значаја су и Посебне узансе о грабењу. С друге стране, у међународном промету значајну улогу играју и типске клаузуле које је донела Економска комисија за Европу ОУН, као што су Општи услови за набавку инвестиционе опреме и Општи услови за набавку и монтажу инвестиционе опреме.

Кад је реч о уговору о ускладиштењу робе, познато је да у тој материји не постоје међународне конвенције и други слични међудржавни споразуми. Због тога је сасвим могуће да се примене одредбе Закона о облигационим односима (чл. 730 — 748), заједно са одредбама Закона о промету робе и услуга са иностранством и прописима о девизном пословању, а у материји консигнационих складишта и одредба Закона о привредном пословању у иностранству, као и Друштвени договор о начину и условима за вршење послова заступања иностраних фирми у Југославији. Примена ових норми нашег материјалног права могућа је

под општим условима предвиђеним правилима Међународног приватног права.

У области уговора о комисиону, трговинском заступништву и трговинском посредовању у промету робе и услуга са иностранством сматрам да постоји слична ситуација као и код уговора о ускладиштењу робе.

За разлику од ранијих прописа, Закон о облигационим односима садржи доста исцрпне прописе намењене регулисању имовинскоправних односа по основу уговора о шпедицији (отпремању), чему је посвећена цела глава XXII (чл. 827 — 846). Извесне одредбе о овом правном послу садржане су и у Закону о промету робе и услуга са иностранством, као и у републичким законима о промету робе. Међутим, треба напоменути да у међународном промету значајну улогу играју и тзв. уједначени текстови шпедитерских потврда типа FCR (Forwarding Agents certificate of receipt) и FCT (Forwarding Agents certificate of transport) које је израдила Међународна организација шпедитера (FIATA), а које ће наше шпедитерске организације овакако и даље примењивати у области међународне шпедиције.

Уговор о контроли робе и услуга до сада није био детаљније регулисан прописима нашег позитивног права, ако изузмемо извесне најопштије одредбе садржане у Закону о промету робе и услуга са иностранством и у републичким (односно покрајинским) законима о промету робе. Закон о облигационим односима је сада прилично детаљно регулисао и ову материју (чл. 847 — 858). С друге стране по овом питању не постоје никакве међународне конвенције, иако знатну улогу играју општи услови пословања појединих великих иностраних контролних организација (Lloyd, Veritas и сл.). Јасно је да и по овим питањима постоји доста широка могућност примене одредаба Закона о облигационим односима на уговоре о контроли са елементом иностраности.

Законом о облигационим односима су први пут у нашој земљи регулисани поједини уговори о туристичким услугама, као што су уговор о организовању путовања (чл. 859 — 879), посреднички уговор о путовању (чл. 880 — 884) и уговор о ангажовању угоститељских капацитета (уговор о алотману) чл. 885 — 896). И у овој области, с обзиром на недостатак међународних конвенција, постоји доста широка могућност примене Закона о облигационим односима, заједно са одредбама Закона о промету робе и услуга са иностранством и прописа о девизном пословању.

Уговор о осигурању је исто тако детаљно регулисан у Закону о облигационим односима (чл. 897 — 965), при чему су законским одредбама регулисане готово све врсте осигурања. С друге стране, за разлику од већине других одредаба, законске одредбе о осигурању имају императивни карактер. Самим тим, у унутрашњем промету, странке не могу уговорити ништа што би било у супротности са решењима датим у овом закону, а исто тако и у Закону о основама система осигурања имовине и лица и у републичким (односно покрајинским) законима о систему осигурања имовине и лица. Разумљиво је да ова забрана не делује тако апсолутно кад се ради о осигурању у спољној трговини (уз учешће иностраних партнера), осим када је то изричито предвиђено законом. У

овој области, разумљиво, долазе до примене и одредбе Закона о промету робе и услуга са иностранством, Закона о привредном пословању у иностранству, као и девизни прописи. Осим тога, треба имати у виду да је код осигурања, иако не постоје међународне конвенције, постигнут знатан степен изједначености националних прописа, а да постоје и извесна типска правила, као што су York-Antwerpen-ска правила о генералној хаварији, затим „Institute Cargo Clause“, „Incoterms“ Lloyd-ова полиса поморског осигурања и сл.

Најзад, у области тзв. банкарских послова, Закон о облигационим односима садржи посебне одредбе о банкарским новчаним депозитима (укључивајући ту и улог на штедњу), депоновању хартија од вредности, банкарском текућем рачуну, уговору о сефу, уговору о кредиту, уговору о кредиту на основу залагања хартија од вредности (уговору о ломбарду), акредитивима и банкарским гаранцијама. Поред тога, одредбе о низу банкарских послова садржане су у Закону о основама кредитног и банкарског система, Закону о привредном пословању у иностранству, Закону о Народној банци Југославије и јединственом монетарном пословању народних банака република и народних банака аутономних покрајина, Закону о Служби друштвеног књиговодства, Закону о обезбеђивању плаћања између корисника друштвених средстава, Закону о хартијама од вредности, Закону о девизном пословању и кредитним односима са иностранством и др. Ове одредбе, нарочито кад је реч о пословању са иностранством, највећим делом су императивног карактера. Међутим, код појединих банкарских послова постоје и извесна међународна правила (као што је нпр. случај са тзв. Једнообразним правилима и узансама о акредитивима), правилима Међународног монетарног фонда и Међународне банке за обнову и развој), а поједина питања регулисана су и међу државним платним споразумима.

IV

Ако бисмо хтели најкраће да закључимо, свакако можемо рећи да Закон о облигационим односима има изванредно велики значај за регулисање промета робе и услуга, као и платног промета, између домаћих привредних организација, а да у одређеним случајевима може да се примени и на економске односе са иностранством. Међутим, домен његове примене у спољној трговини је ипак у извесној мери ограничен.

а) Примена овог закона на уговоре закључене између домаћих привредних организација и њихових иностраних партнера ограничена је услед примене општих правила Међународног приватног права на уговоре са елементом иностраности (начело аутономије воље, постојање колазионих норми и сл.).

б) Ограничењу примене овог закона на уговоре у спољној трговини доприноси и постојање међународних конвенција по низу питања, као и постојање двостраних међудржавних споразума (трговинских, платних и сл.), којима су поједина питања регулисана на други начин него у наведеном закону.

в) Најзад, одредбе Закона о облигационим односима неће се примењивати на уговоре у спољној трговини у случају кад постоје закони који регулишу ову материју (о промету робе и услуга са иностранством, о девизном пословању и кредитним пословима са иностранством и сл.).

др Зоран Антонијевић